

Sergiu Constantin

Kisebbségi törvénykezés Olaszországban és Szlovéniában*

– az oktatással és politikai részvétellel kapcsolatos esettanulmány –

Bevezetés

Jelen tanulmány célja két délkelet-európai komplex nemzeti kisebbségvédelmi jogrendszer szintetikus elemzése. Olaszországot és Szlovéniát választottam, mivel egymással szomszédos országok, tagjai az Európai Uniónak, és mindkét állam rendelkezik rokon kisebbséggel a másik állam területén. Az első kérdés, amire a tanulmány választ keres: milyen kisebbségek vannak hivatalosan elfogadva a két érintett államban és milyen kritériumok alapján? Gyakorlati megfontolásból ez a kutatás az oktatás és a kisebbségek politikai részvétele szempontjából releváns jogi és intézményi keret bemutatására korlátozódik. Különös figyelmet szenteltem az úgynevezett különleges státusú kisebbségeknek (a német ajkú tiroliaknak és az olaszországi ladínoknak, valamint a szlovéniai olaszoknak és magyaroknak). A következtetések a két rendszer rövid összehasonlítását tartalmazzák, kiemelve ugyanakkor a két ország kisebbségvédelmének aszimmetrikus jellegét.

I. Olaszország

1. A hivatalosan elismert kisebbségek (és a még el nem fogadottak)

Az olasz állam egy olyan alkotmányos rendszer alapján szerveződik, amely aszimmetrikus regionalizmusként definiálható. Olaszország 20 autonóm régióból áll, amelyek a maguk rendjén 110 tartományt foglalnak magukban. Mindössze öt régiónak van *különleges* autonóm státusa,¹ ezáltal többletcompetenciákkal is rendelkezve a törvényhozás, az adminisztráció

* Jelen cikk a „Praxis des Minderheitenschutzes in Mitteleuropa (MIMI)” [A kisebbségvédelem gyakorlata Közép-Európában] projekt keretében elkészült országjelentések adataira alapoz. Részletekért lásd <http://www.eurac.edu/mimi>.

1 Trentino-Alto Adige/Südtirol, Friuli-Venezia Giulia, Aosta Völgy, Szardínia és Szicília.

és a pénzügy terén. A Trentino-Alto Adige/Südtirol régió egy sajátos esetet képvisel, hisz az egyetlen olyan speciális státusú régió, amelyet a maga során két autonóm tartomány alkot: Trento és Bolzano-Alto Adige/Bozen-Südtirol. Ez a hivatalos kétnyelvű neve a tartománynak, a továbbiakban viszont a Bolzano-Alto Adige/Bozen-Südtirol tartományt csak a „Dél-Tirol” megnevezéssel fogom illetni.

Olaszország lakossága több mint 59 millió, amelyből 2,5 millió (az összlakosság 4,5%-a) valamelyik hivatalosan elismert nyelvi kisebbséghez tartozik. Az olasz törvénykezésben nem létezik hivatkozás a kisebbségek etnikumára vagy nemzetiségére, az anyanyelv lévén az egyetlen megkülönböztetési kritérium. Más szóval, Olaszország egy olyan polgári állam, amely elismeri a nyelvi pluralizmust.² Az 1948-as Alkotmány 6. cikke előírja, hogy „[a] Köztársaság megfelelő szabályokkal védi a nyelvi kisebbségeket”. A dél-tiroli ladin³ és német nyelvet beszélő kisebbségek jogait garantálja az 1972-es *Autonómia Statútum*,⁴ melynek alkotmányos törvényereje van. Ebben a tartományban a lakosság többségét a német anyanyelvűek alkotják (69,15%).⁵ Dél-Tirol olasz anyanyelvű lakossága az összlakosság 26,47%-t teszi ki, míg a ladinok mindössze 4,37%-ot.⁶

Nemzeti szinten a helyzetet a 482/1999-es számú, a történelmi nyelvi kisebbségek védelmére vonatkozó törvény szabályozza.⁷ Az utolsó évtizedben *regionális szinten* számos rendelkezés látott napvilágot, mint amilyen a Friuli-Venezia Giulia tartományban élő szlovén kisebbségek nyelvi védel-

2 Francesco Palermo – Jens Woelk: *Diritto costituzionale comparato dei gruppi e delle minoranze*. Cedam, Padova, 2008, 242–243.

3 A ladin nyelv a Dolomit-Alpok néhány völgyében kompakt közösségekben élő ladinok által beszélt réto-román nyelv.

4 A *Statuto speciale per il Trentino – Alto Adige/Sonderstatut für Trentino – Südtirol* dokumentum az 1971. november 10-i 1-es sz. alkotmányos törvény emelte jogerőre, és 1972. január 20-án lépett hatályba.

5 Az egyszerűség kedvéért ebben a cikkben a „tiropi” kifejezést a dél-tiropi német anyanyelvűek megnevezésére használom.

6 Ezek a Tartományi Statisztikai Hivatal által leközlöt hivatalos adatok. Részletekért lásd *Annuario statistico 2007*, 117, http://www.provincia.bz.it/astat/download/JB07_K3-pdf.pdf.

7 A 482/1999-es törvény 2. cikke felsorolta a védelmezett 12 nyelvet és kisebbségi kultúrát: albán, katalán, német, görög, szlovén, horvát, valamint a francia és a francia-provanszál, a friulán, a ladin, az okszitán és a szárd. Ezen törvény előírásai azon önkormányzatokat célozzák meg, amelyekben a választási jegyzékeken szereplők legkevesebb 15%-a vagy a helyi képviselők legkevesebb egyharmada kéri ezen intézkedések alkalmazását.

mét szolgáló 38/2001-es törvény.⁸ Ehhez még hozzáadódnak a regionális törvényhozó szerv által 2007-ben elfogadott regionális törvények.⁹ A Friuli-Venezia Giulia tartományban élő szlovén közösségek Trieszt, Gorizia és Udine tartományokban koncentrálódnak. Az olaszországi szlovénok száma vitatott, a becslések szerint 61 000 és 100 000 közötti.¹⁰

A többi elismert kisebbségi nyelvet beszélő közösségek tagjainak a száma néhány ezer és néhány tízezer fő között mozog: a francia-provanszál Aostában, a katalán Szardíniában, a görög és albán az ország déli régióiban, az okszitán Liguriában és Piemontban, a horvát Campobassóban. Paradox módon Olaszország, annak ellenére, hogy 2000-ben aláírta, még nem ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját.

Olaszországban a romák nincsenek nyelvi kisebbségként elismerve, ami azt jelenti, hogy rájuk nem vonatkoztatható a 482/1999-es számú törvény. A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt felügyelő Konzultatív Bizottság¹¹ 2001-ben azért kritizálta Olaszországot, mert teljes mértékben hiányzik minden olyan jogi eszköz, amely nemzeti szinten biztosítja a romák védelmét.¹²

2. Kisebbségi törvénykezés az oktatás területén

a) A dél-tiroli német anyanyelvű tiroliak és ladinok

A dél-tiroli oktatási rendszerre vonatkozó általános előírásokat az Autómia Statútum (AS) tartalmazza. Az AS 19 (1). cikke leszögezi, hogy ebben a tartományban az oktatás alapját a két párhuzamos iskolai rendszer képezi, a tanulási nyelvtől függően. A német nyelvű oktatási rendszerben

8 Akárcsak a 482/1999-es törvény esetében, a 38/2001-es törvény előírásai is csak azon önkormányzatok esetében alkalmazandók, ahol a választási jegyzékeken szereplők legkevesebb 15%-a vagy a helyi képviselők legkevesebb egyharmada ez irányú igényének hangot ad.

9 A *Gazeta Oficială Regională* 47/21.11.2007-es számában megjelentetett 26/2007-es, a szlovén nyelvi kisebbség védelmét szolgáló regionális törvény, valamint a szlovén kisebbségnek a Regionális Tanácsban való képviselőségét szabályozó 17/2007-es és 28/2007-es regionális törvények.

10 Részletekért lásd Enrica Rigo – Federico Rahola: Regions, Minorities and European Integration: A Case Study on the Italo-Slovene Border. *Romanian Journal of Political Science* 7, 2007/1, 75.

11 Olaszország 1997. november 3-án ratifikálta a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt.

12 Advisory Committee, First Opinion on Italy, ACFC/INF/OP/I(2002)007, adopted on 14 September 2001, 16. §.

kötelező az olasz nyelv oktatása az elemi II. vagy III. osztályától¹³ kezdődően. Ami a német nyelv oktatását illeti, ugyanaz a kötelezettség érvényes az olasz nyelvű iskolákban is. A szülők szabadon dönthetnek a két iskolarendszer között, de a kérés visszautasítható, amennyiben a diák nem ismeri kellőképpen az illető iskolában honos oktatási nyelvet. A szülők jogi úton meg támadhatják ezeket a döntéseket a regionális közigazgatási bíróságon.

A dél-tiroli ladinok lakta területeken az iskolák másképpen szerveződnek. Az AS 19 (2). cikke előírja, hogy ezeken a területeken a ladin nyelv használata az óvodában kezdődik, majd ezt követően az elemi iskolában tanítják tovább, ezt a nyelvet használva a ladin történelem, kultúra és hagyományok oktatására is. A helyzet különlegessége viszont abban áll, hogy ezekben az iskolákban az oktatás kétnyelvű, ugyanis a tananyag fennmaradó részét egyenlő részben elosztva tanulják a két nyelven: a tananyag felét olasz, másik felét pedig német nyelven.

A három nyelvi csoport oktatási rendszere intézményi szempontból is különálló. Három Pedagógiai Intézet,¹⁴ három, az iskolarendszert felmérő Tartományi Bizottság¹⁵ és három Iskolai Iroda működik a tartományi közigazgatás keretén belül. A Tartományi Iskolai Tanács,¹⁶ amely a három Iskolai Iroda és a tartományi kormány konzultatív szerve, három főosztályból áll, egy-egy főosztály minden nyelvi csoport számára.

A Bolzanoi Szabadegyetem egy 1997-ben alapított felsőoktatási intézmény, melynek fakultásai német, olasz és angol nyelven kínálnak előadásokat és szemináriumokat. A háromnyelvűség alóli egyetlen kivételt a pedagógusképzés jelenti, melynek keretében három különálló tagozat működik, a német, az olasz és a ladin nyelvű.¹⁷ Kétoldalú megegyezések alapján sok dél-tiroli fiatal folytatja tanulmányait ausztriai egyetemeken.¹⁸ A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a 2008–2009-es tanévben a Dél-Tirolból származó egyetemisták 54,4%-a olaszországi felsőoktatási intézményekben folytatta tanulmányait (ami a 10 évvel ezelőtti adatokhoz képest 14,4%-os növekedést mutat). Ugyanakkor a dél-tiroli egyetemisták 45,6%-a ausztriai egyete-

13 Az érintett nyelvi csoport javaslata alapján hozott tartományi törvény szabályozza, hogy a másik nyelv oktatása melyik osztályban kezdődik (AS 19. cikk).

14 A Német, Olasz és Ladin Pedagógiai Intézeteket az 1987. június 30-i 13. sz. Tartományi törvény hozta létre.

15 A 2000. június 29-i 12. sz. Tartományi törvény 17. cikke.

16 A Tartományi Iskolai Tanácsot az 1996. december 12-i 24. sz. Tartományi törvény hozta létre.

17 Részletekért lásd az egyetem honlapját: <http://www.unibz.it>.

18 Részletekért lásd a Dél-Tirol tartomány hivatalos honlapján található „Jog a tanuláshoz” információs portált a <http://www.provincia.bz.it/diritto-allo-studio/> címen.

meken tanul (ami a 10 évvel ezelőtti adatokhoz képest 12,2%-os visszaesést mutat).¹⁹

b) A Friuli-Venezia Giulia tartománybeli szlovén kisebbség

A releváns törvényi előírásokat a Gorizia és Trieszt tartományokban szlovén tannyelvű iskolák létrehozására vonatkozó 1012/1961-es törvény²⁰ és a Friuli-Venezia Giulia tartományban élő szlovén nyelvi kisebbség védelmére vonatkozó 38/2001-es törvény tartalmazza, melynek 12. cikke szabályozza a szlovén nyelven történő oktatást Udine tartományban.

A szlovén tannyelvű intézmények létrehozása elnöki rendelettel történik az oktatási és pénzügyminiszter ajánlására. Az ezekben az iskolákban oktatók állásaira csakis azok a szlovén kisebbséghez tartozó személyek jogosultak, akik eleget tesznek az akadémiai karrierhez szükséges formális feltételeknek.²¹ Gorizia és Trieszt tartományok szlovén tannyelvű iskoláiban kötelező az olasz nyelv oktatása. Mindkét tartományban működik egy iskolai körzet („*circoscrizione scolastica*”), amely a szlovén nyelvű elemi iskolák koordonálását és ellenőrzését látja el.²² A tanfelügyelői és igazgatói pozíciók csakis a szlovén kisebbséghez tartozó személyek által tölthetők be.²³ Udine tartományban, pontosabban azon városok esetében, ahol alkalmazható a 38/2001-es törvény, létrehozhatók kétnyelvű iskolák.²⁴ Az illető önkormányzatokban működő elemi iskolákban a képzési anyag a szlovén hagyományokra, nyelvre és kultúrára vonatkozó tematikákat is tartalmaz. A kötelező oktatási intézménybe való beíratáskor a szülőknek jelezniük kell az iskola vezetőségének azt, óhajtják-e, hogy gyerekük tanulja a kisebbségi nyelvet.²⁵

A 38/2001-es törvény azokban az iskolákban, ahol az oktatás nyelve szlovén, engedélyezi a szlovén nyelv használatát az iskolai adminisztrációval való kapcsolattartási nyelvként. A kisebbségi nyelv használható iratok-

19 Südtiroler Studierende an österreichischen und italienischen Universitäten 2007–2008 / Studenti altoatesini nelle università austriache ed italiane 2007 – 2008, Info ASTAT, 2009. májusi 28. szám. Részletekért (német és olasz nyelven) lásd: http://www.provincia.bz.it/astat/it/service/256.asp?redas=yes&News_action=4&News_article_id=300919

20 Az 1973. december 22-i 932. sz. Törvény általi módosításokkal és kiegészítésekkel.

21 Az 1021/1961-es Törvény 6. és 7. cikkének megfelelően.

22 A 932/1973-as törvény 1. cikke.

23 A 932/1973-as törvény 2. cikkének (1) és (2) bekezdése.

24 A 38/2001-es törvény 12. cikkének (6) bekezdése.

25 A 38/2001-es törvény 12. cikkének (1) és (2) bekezdése.

ban és értesítőkből, valamint nyilvános közleményekben.²⁶ Végül pedig a törvény előírja egy, a szlovén nyelvű oktatással kapcsolatos tevékenységek koordinálását ellátó regionális iskolai bizottság létrehozását.²⁷

A szlovén anyanyelvű olaszok, a két ország között létrejött kétoldali megegyezéseknek köszönhetően, anyanyelvükön tanulhatnak Szlovénia egyetemén.

c) A 482/1999-es törvény által elismert más nyelvi kisebbségek

Azoknál az önkormányzatoknál, ahol ezen jogszabály előírásai alkalmazhatóak, a szülők részéről érkező elégséges számú kérés esetén lehetséges az, hogy a tanügyi intézmények javasolják a kisebbségi nyelvek, irodalmak, kultúrák és hagyományok oktatását a nemzeti tanmenet keretei között és a rendelkezésre álló humán és pénzügyi erőforrások függvényében. Az iskoláknak, saját szervezeti és oktatási autonómiájuk keretében, meg kell határozniuk a metodológiát és az értékelési kritériumokat.²⁸ Az olyan régiókban működő felsőoktatási intézmények, ahol nyelvi kisebbségek is élnek, kínálhatnak nyelvi és kultúrával kapcsolatos tárgyakat azzal a céllal, hogy fejlesszék azokat a képzési tevékenységeket, amelyek fenntartják a létező jogi keret céljait.²⁹

3. Kisebbségi törvénykezés a politikai részvétel terén

a) A német anyanyelvű tiroliak és a dél-tiroli ladinok

A dél-tiroli politikai pártok a nyelvi kritériumok (és akár az etnikait is hozzátehetném) alapján történő elkülönülés logikáját alkalmazzák. Egyfelől léteznek a német és a ladin nyelvet beszélők regionális pártjai,³⁰ másrészt viszont tevékenységet fejtenek ki a nemzeti szinten is megjelenő olasz pártok is.³¹ A nyelvi (és etnikai) csoporthoz való tartozás érzése sokkal erősebb, mint a politikai paletta bal- vagy jobboldali ideológiáihoz való affinitás. Az egyedüli „interetnikus” párt az ökológusok pártja, ahol együtt vannak az olasz és a német anyanyelvű tiroliak és a ladinok.

26 A 38/2001-es törvény 11. cikkének (4) bekezdése.

27 A 38/2001-es törvény 13. cikkének (3) bekezdése.

28 A 482/1999-es törvény 4. cikkének (2), (3) és (4) bekezdése.

29 A 482/1999-es törvény 6. cikke.

30 Több mint egy fél évszázada a Dél-Tiroli Néppárt (*Südtiroler Volkspartei - SVP*) abszolút többséggel rendelkezik a Tartományi Tanácsban. Az *Union für Südtirol*, *Die Freiheitlichen* és a *Südtiroler Freiheit* kisebb szélsőjobb pártok, melyek az idők során kiszakadtak az *SVP*-ből.

31 *Popollo della Liberté*, *Partito Democratico*, *Lega Nord* és számos más baloldali párt.

Autonóm státusának köszönhetően Dél-Tirol tartomány elsődleges jogalkotási kompetenciával³² rendelkezik olyan fontos területeken, mint az önkormányzati közigazgatás, közszolgáltatások, városrendészet, középítkezés, úthálózatok, közmunkálatok, távközlés és szállítás, turizmus, mezőgazdaság, erdőalap stb.³³

Az Autonómia Statútum egy sorozat olyan mechanizmust tartalmaz, amelyek garantálják, hogy a német anyanyelvű tiroliak (akik tartományi szinten a többségi lakosságot jelentik) nem marginalizálják a másik két nyelvi csoportot. A Tartományi Tanács (*Landtag*) 35 tanácsosból áll és 5 évre választják egyetemes, direkt és titkos szavazással,³⁴ de az AS 48 cikkének (2) bekezdése előírja, hogy a választási törvénynek garantálnia kell a ladin nyelvi csoport képviselőt ebben a törvényhozói testületben. A *Landtag* elnökségét rotációs alapon biztosítják: a mandátum első felében a Tartományi Tanács elnöke egy német anyanyelvű tiroli, a mandátum utolsó felében egy olasz váltja őt. A ladin nyelvi csoport képviselője akkor lehet egy fél mandátum erejéig a *Landtag* elnöke, ha őt a német és olasz anyanyelvű tanácsosok többsége választja meg.³⁵ A két alelnök mindig azon két nyelvi csoport tagjaiból kerül ki, akik nem töltik be az elnöki tisztséget.

Az AS 50. cikke (2) bekezdésének megfelelően a tartományi kormány összetételének tükröznie kell a három csoport képviselőt a Tartományi Tanácsban. A német anyanyelvű tiroliak mindig abszolút többséggel rendelkeztek a törvényhozó testületben, ami azt jelenti, hogy elviekben mindig tudtak volna egyedül is kormányt alakítani. Az Autonómia Statútum azonban nem engedi meg ezt a fajta eljárást. Az olasz nyelvű közösség is helyet kell kapjon a kormányban, mégpedig a *Landtag*ba bejutott képviselők számával egyenes arányban. Sőt mi több, a törvény azt is előírja, hogy a ladinok is képviselve kell legyenek a tartományi kormányban, még ha ehhez el is kell térni az arányos képviselő elvétől.³⁶

A nyelvi csoportok a Tartományi Tanácsban vétőjoggal is rendelkeznek abban az esetben, amikor úgy gondolják, hogy egy törvénytervezet megsérti a különböző anyanyelvű állampolgárok közötti jogegyenlőséget vagy az ille-

32 Az AS 4. és 8. cikkének értelmében az elsődleges jogalkotási hatáskör azt jelenti, hogy a Tartományi Tanács által elfogadott törvényeknek „meg kell felelniük az Alkotmánynak és a Köztársaság igazságszolgáltatási rendszere elveinek”.

33 AS, 8.cikk.

34 AS, 48. cikk (1) bekezdés.

35 A 2001 január 31-i 2. sz. Alkotmányos Törvény által beiktatott 48. cikk.

36 Az AS 50. cikkének (3) bekezdése.

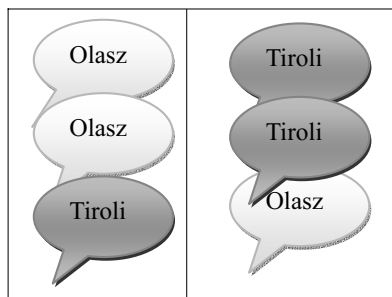
tő csoportok „etnikai és kulturális” jellegzetességeit.³⁷ Ilyen esetben a sérített nyelvi csoporthoz tartozó tanácsosok többsége kérheti a kifogásolt törvénytervezetnek nyelvi csoportonként történő megszavazását. Amennyiben a tervezet a kifogást megfogalmazó nyelvi csoport tanácsosai 2/3-ának elenzése mellett is elfogadásra kerül, a törvénytervezetet az Alkotmánybíróságra küldik.³⁸

Az Autonómia Statútum előírja, hogy minden nyelvi csoportnak joga van az önkormányzatok végrehajtó szerveiben (*Giunta municipale*) való képviseletre, amennyiben minimum két taggal képviselteti magát a helyi tanácsban (*Consiglio comunale*).³⁹ Az AS 62. cikke biztosítja a ladinok számára a képviseletet a helyi közigazgatási intézményekben.

Dél-Tirolban a Tartományi Tanács megválasztása esetében a választói jog csak több mint 4 éves meg nem szakított tartózkodás esetén gyakorolható.⁴⁰

A 2008 áprilisi általános parlamenti választások következtében a Dél-Tirol Néppárt három szenátori és két képviselői mandátumhoz jutott a római parlamentben. A politikai részvétel kontextusában említést kell tenni az úgynevezett „Hatok Bizottságá”-ról is, amely döntő szerepet játszott az Autonómia Statútum életbe léptetésében. A Bizottság három tagját az olasz állam nevezi ki (kettő közülük olasz, egy pedig német anyanyelvű), hármat pedig Dél-Tirol Tartományi Tanácsa (kettő német anyanyelvű, egy pedig olasz). Ez a megoldás dupla paritást eredményez, egyrészt az állam és a tartomány között, másrészt pedig a nyelvi csoportok között.

Olaszország
(3 tag)



Dél-Tirol tartomány
(3 tag)

Rögtön észrevehető, hogy a ladinok nincsenek képviselve ebben a bizottságban. Azonban a kettős paritás igazi sikernek bizonyult, ugyanis annak ellenére, hogy a kezdetekben a bizottság az olasz kormánynak az auto-

37 Az AS 56 cikkének (1) bekezdése.

38 Az AS 56 cikkének (3) bekezdése.

39 Az AS 61. cikkének (2) bekezdése.

40 Az AS 25.cikkének (2) bekezdése.

nómia bevezetésével kapcsolatos konzultatív szerveként volt elképzelve, idővel egyre inkább igazi döntéshozói fórummá nőtte ki magát.

b) A Friuli-Venezia Giulia tartománybeli szlovén nyelvi kisebbség

A szlovén nyelvi kisebbségnek Friuli-Venezia Giulia régió választott intézményeiben történő képviseletének feltételeit két 2007-es regionális törvény⁴¹ szabályozza. Egy, a szlovén kisebbség érdekeit képviselő pártnak Triest, Gorizia és Udine választókerületekben a jelöltek listájának bejegyeztetéséhez szükséges, törvény által előírt aláírások felét kell begyűjtenie.⁴² Sőt mi több, egy ilyen párt szövetségre léphet egy erősebb olasz párttal, és amennyiben a szlovén politikai alakulatnak nem sikerül egyetlen mandátumot sem szerezni, az általa begyűjtött szavazatok hozzáadódnak az olasz párt szavazataihoz, amely ennek fejében a megszerzett mandátumok egyikét átengedi a szlovén politikai alakulatnak. Ennek egyetlen feltétele az, hogy a szlovén kisebbség érdekeit védő párt regionális szinten megszerezze az érvényes szavazatok minimum 1%-át.⁴³ Más szóval, a szlovénok politikai alakulata úgy juthat egy mandátumhoz, hogy nem éri el a törvény által előírt küszöböt, amely a regionális szinten érvényes szavazatok 4%-a vagy egy választókerületben leadott érvényes szavazatok 20%-a.⁴⁴

Ami az országos képviseletet illeti, a 38/2001-es törvény 26. cikke előírja, hogy a képviselőházi és szenátusi választási törvények olyan normákat állapítanak meg, amelyek könnyítik a szlovén kisebbség jelöltjeinek a bejutását.

Akárcsak Dél-Tirol esetében, egy konzultatív jogkörrel rendelkező, Paritásos Intézményi Bizottság nevű szervet létesítettek a szlovén kisebbség problémáinak rendezésére.⁴⁵ 20 tag alkotja, melyek közül 10 kisebbségi, de

41 Az Autonómia Statútum 12. cikkének megfelelően, a Friuli-Venezia Giulia régió kormányzati formájára és a regionális választási rendszerre vonatkozó 2007. június 18-i 17 sz. regionális törvény és a régió elnökének és Regionális Tanácsának megválasztására vonatkozó 2007. december 18-i 28. sz. regionális törvény.

42 A 17/2007. sz. regionális törvény 23. cikkének (6) bekezdése.

43 A 17/2007. Regionális Törvény 28. cikke megerősítve a 23. cikk (6) bekezdésével, valamint a 28/2007-es Regionális törvény 56. cikke

44 A 17/2007-es Regionális Törvény 26 cikkének (3) bekezdése. Egy másik lehetőség egy párt számára, hogy az újraosztásnál mandátumhoz jusson az, hogy a párt által a regionális szintű választásokon elért eredmény a leadott érvényes szavazatok minimum 1,5%-a legyen, és ugyanakkor az a koalíció, amelynek tagja, regionális szinten a leadott érvényes szavazatok minimum 15%-át megszerezze.

45 Az *Il Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena* szerv létrehozását a 38/2001-es törvény 3. cikke írja elő.

ez a szerv messzemenően nem rendelkezik a fentebb említett „Hatok Bizottsága” befolyásával.

c) A 482/1999-es Törvény által elismert más kisebbségek

A 482/1999-es Törvény nem tartalmaz egyetlen előírást sem a hivatalosan elismert nyelvi kisebbségek politikai részvételére vonatkozóan. Mindezek ellenére 2001-ben a köztársasági elnök által kiadott rendelet formájában megjelent alkalmazási jogszabály⁴⁶ 12. cikke előírja, hogy a regionális ügyekért felelős miniszternek évi két alkalommal kell konzultálni a 2000 márciusában megalakított Konzultatív Bizottsággal. Ez a konzultatív szerv az államapparátus kisebbségi ügyekkel foglalkozó köztisztviselőiből, olyan szervezetek képviselőiből, mint az Olasz Önkormányzatok Egyesülete, az Olasz Tartományok Uniója, az Olasz Autonóm Tartományok és Régiók Konferenciája, valamint a miniszter által kinevezett öt szakértőből áll.

II. Szlovénia

1. Hivatalosan elismert kisebbségek

Szlovénia lakossága mintegy 2 millió, és a 2002-es népszámlálási adatok alapján azon szlovén állampolgárok aránya, akik valamely etnikai kisebbséghez tartoznak, az ország lakosságának 6,89%-a.⁴⁷ A legnépesebb kisebbségek a következők: szerbek (1,98%), horvátok (1,81%), bosnyákok (1,10%), magyarok (0,32%), albánok (0,31%), makedónok (0,20%), montenegróiak (0,14%), romák (0,17%)⁴⁸ és olaszok (0,11%). Az *1991-es Alkotmány* 5. cikkének (1) bekezdése előírja, hogy „az állam saját területén védi az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait”, a 65. cikk pedig kijelenti, hogy „a roma közösség

46 A 2001. május 2-i 345 sz. köztársasági elnöki rendelet.

47 A lakosság 83,06%-a vallotta magát szlovénnek. Részletekért lásd a Szlovén Köztársaság Statisztikai Hivatala által szolgáltatott adatokat a http://www.stat.si/popis2002/en/rezultati_html/SLO-T-07ENG.htm címen.

48 A valóságban a romák száma nagyobb. Léteznek olyan becslések, melyek szerint a romák közössége mintegy 12 000 személyt foglal magában. Részletekért lásd Mitja Žagar *et al.*: *The Aspect of Culture in the Social Inclusion of Ethnic Minorities. Evaluation of the Impact of Inclusion Policies under the Open Method of Coordination in the European Union: Assessing the Cultural Policies of Six Member States. Final Report: Slovenia. An Evaluation Project under the EU's Social Protection and Social Integration Policy*, October 2006, 39, a http://www.ecmi-eu.org/fileadmin/media/download/Working_Paper_33_Slovenia.pdf címen.

helyzetét és jogait törvény szabályozza”. Nem létezik azonban egyetlen alkotmányos rendelkezés sem a volt jugoszláv köztársaságokból származó „nemzetekhez” vagy „nemzetiségekhez” tartozó személyekre vonatkozóan. Következésképpen a szlovén kisebbségvédelmi rendszer háromszintű.

Mindenekelőtt létezik egy nagyon jól kidolgozott jogi keret a két őshonos kisebbség védelmét illetően. Az alkotmányos előírások mellett az olasz és magyar származású szlovén állampolgárok egyéni és kollektív jogait mintegy 80 jogszabály szabályozza, amelyek lefedik a kisebbségek számára legfontosabb területeket.

Másodszorban elmondható az, hogy a romák védelmének általános alkotmányos kerete van, emellett pedig számos más törvényes előírás és speciális politikák (oktatásra, kultúrára stb. vonatkozó politikák) célozzák ezt a kisebbséget. 2007-ben lépett hatályba a Szlovén Köztársaságban élő roma közösségekre vonatkozó törvény.⁴⁹

Harmadszorban meg kell említeni azon kisebbségek esetét is, amelyek nem részesülnek hivatalos elismerésben, és amelyek, az Alkotmány 61. és 62. cikke értelmében, csak az etnikai és kulturális önazonosság megőrzésére vonatkozó általános elvet élvezik.⁵⁰ Ebben a helyzetben vannak a horvátok, a szerbek, a bosnyákok, a makedónok, a montenegróiak, az albánok stb. A szlovén állam úgy tekinti, hogy ezek az állampolgárok nem alkotnak őshonos nemzeti közösségeket, hanem az 1945 utáni jugoszláviai belső migráció következtében kialakult „új kisebbségek”. Más kis létszámú kisebbségek is problémákkal küszködnek, hiszen nem lévén elismerve, nem részesülhetnek a létező törvényes előírásokban. Ennek két példája a zsidók és a németek, akik történelmi okokból kifolyólag szinte teljes mértékben eltűntek Szlovénia területéről.

Az őshonos olasz közösség Isztriában, az olasz határ szomszédságában koncentrálódik. Pontosabban az olasz eredetű lakosság 81,4%-a három isztriai városban telepedett meg: Koper/Capodistria, Izola/Isola és Piran/Pirano. A 2002-es népszámlálási adatok azonban azt mutatják, hogy az olaszok még ezekben a városokban is kisebbségben vannak, ahol a szlovének

49 A törvény a Hivatalos Közlöny 2007. április 13-i 33/07. számában jelent meg. A dokumentum angol nyelven elérhető a Minority Rights Information System-ben a <http://www.eurac.edu/miris> címen.

50 A 61. és 62. cikk biztosítja minden személy számára azt a jogot, hogy a hatályban lévő törvényes keretek között valamely nemzeti közösséghez való tartozásának hangot adjon, anyanyelvét használja és kultúráját fejlessze.

az összlakosság 81,55%-át teszik ki.⁵¹ A szlovéniai magyarok általában a Muravidéken, vagyis a Mura folyó és a magyar határ közötti részen laknak.⁵² Az őshonos magyar kisebbséghez tartozó állampolgárok 62%-a Lendva/Lendava városában lakik. A romák az ország egész területén megtalálhatóak, azonban népesebb közösségek a Muravidéken, Dolenjskában és Bela Krajínában (a horvátországi határ mentén), valamint olyan fontos városokban, mint Ljubljana és Maribor vannak.⁵³

Szlovénia ratifikálta mind a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló kerettörvényt (FCNM),⁵⁴ mind pedig a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját (ECRML).⁵⁵ A horvátok, szerbek és bosnyákok őshonos közösségekként történő el nem fogadását mindkét Szlovéniára vonatkozó jelentésében kritizálta az FCMN Konzultatív Bizottsága.⁵⁶ Ugyanakkor, az ECMRL szakértői bizottsága első monitoring jelentésében értékelte azt, hogy a Charta értelmében a horvát, szerb és bosnyák nyelvek regionális vagy kisebbségi nyelvek, és azt tanácsolta a szlovén államnak, hogy árnyalja álláspontját.⁵⁷ Pillanatnyilag Ljubljana fenntartja azon álláspontját, miszerint ezen közösségek/nyelvek nem őshonosak, hanem bevándorlók.

2. Kisebbségi törvénykezés az oktatás területén

Az Alkotmány 64. cikkének (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy az őshonos olasz és magyar kisebbségeknek jogukban áll anyanyelvükön tanulni, valamint saját iskolai tanrendjüket megtervezni és kidolgozni. Az alkotmány szövege azt is megjelöli, hogy az államnak törvény formájában kell meghatározni azokat a földrajzi területeket, ahol a kétnyelvű oktatás kötelező.

51 Részletekért lásd a Szlovén Köztársaság Statisztikai Hivatala által szolgáltatott adatokat a http://www.stat.si/Popis2002/en/rezultati_html/OBC-T-02ENG.htm honlapon.

52 A törvénynek megfelelően a szlovén-magyar vegyes lakosságú városok a következők: Lendva (Lendava), Őrihodos (Hodoš), Sal (Šalovci), Alsómarác (Moravske Toplice) és Dobronak (Dobrovnica).

53 Mitja Žagar *et al.*: i. m. 40.

54 Szlovénia 1998. március 25-én ratifikálta a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló kerettörvényt.

55 Szlovénia 2000. október 4-én ratifikálta a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartáját.

56 Advisory Committee, First Opinion on Slovenia, ACFC/INF/OP/I(2005)002, adopted on 12 September 2002, 21-23. §, és Second Opinion on Slovenia, ACFC/INF/OP/II(2005)005, adopted on 26 May 2005, 33-35 és 37-9. §.

57 Committee of Experts, First Evaluation Report on the Application of the Charter in Slovenia, ECMRL (2004)3, adopted on 21 November 2003, 38-40. §.

2001 áprilisában került elfogadásra az olasz és magyar nemzeti közösségeknek az oktatás terén érvényes speciális jogaira vonatkozó törvény. Ez a jogszabály szabályozza az oktatási intézmények szervezésének és működésének feltételeit az iskola előtti oktatástól a gimnáziumi oktatásig, beleértve a technikai jellegű és szakiskolai oktatást is. A jogi keretet számos más általános jellegű törvényben található előírások egészítik ki: Az iskola előtti oktatási intézményekre vonatkozó törvény,⁵⁸ Az elemi oktatásra vonatkozó törvény,⁵⁹ A gimnáziumokra vonatkozó törvény,⁶⁰ A vokacionális és szakoktatásra vonatkozó törvény,⁶¹ Az oktatás megszervezésére és finanszírozására vonatkozó törvény.⁶²

Szlovénia érdekes eset a kisebbségek nyelvén szervezett oktatás terén, ugyanis két modellt alkalmaz:

A három szlovén–olasz vegyes lakosságú városban az oktatás egynyelvű abban az értelemben, hogy két különálló oktatási rendszer létezik (egy szlovén nyelven és a másik olasz nyelven). A másik nyelv oktatása mindkét iskolában kötelező. A szülők (vagy gyámok) szabadon választják meg az iskolatípust, ami azt jelenti, hogy előfordulhat olyan eset is, hogy szlovén eredetű gyerekek olasz nyelvű iskolákban tanuljanak és fordítva.

Azon hat városban, ahol a magyar kisebbség koncentrálódik, az oktatás kétnyelvű. Az elemi iskolákban minden tárgyat kétnyelvű tankönyvek alapján tanulnak, mindkét nyelven. Gimnáziumban az oktatás nyelve a szlovén, de a tananyag elmélyítése, a tudás megszilárdítása és a terminológiai elemzés magyar nyelven történik. A szlovén nyelvet a szekundér oktatásban 70%-ban használják. Az oktatóknak mindkét nyelv esetében rendelkezniük kell egy megfelelő szintű nyelvismerettel, és az oktatói kar összetétele be kell, hogy tartsa a szlovénok és magyarok közötti arányosság elvét.⁶³

A vegyes lakosságú területeken ezen két eltérő oktatási modell (egynyelvű és kétnyelvű) etnikai szempontból az oktatás minden szintjén és formáján alkalmazható,⁶⁴ leszámítva az egyetemeket. E városok területén kívül az

58 A kisebbségek számára az 5–7, 14, 29. és 54. cikkek relevánsak.

59 A kisebbségek számára a 2, 6–9. és 64. cikkek relevánsak.

60 A kisebbségek számára a 2. és 8. cikkek relevánsak.

61 A kisebbségek számára a 2. és 8. cikkek relevánsak.

62 A kisebbségek számára az 1–3, 24–25, 41, 44, 53, 69, 81–82, 84, 92, 121–122. és 137. cikkek relevánsak.

63 Az olasz és magyar nemzeti közösségeknek az oktatás terén biztosított sajátos jogaira vonatkozó törvény 14. cikke, (3) bekezdése.

64 Az iskola előtti oktatásra vonatkozó törvény 5. cikke; Az elemi oktatásra vonatkozó törvény 6. cikke; A gimnáziumokra vonatkozó törvény 8. cikke; A vokacionális és szakoktatásra vonatkozó törvény 8. cikke.

olasz vagy magyar gyerekek opcionális tárgyként tanulhatják az anyanyelvet, amennyiben létezik erre vonatkozóan minimum öt kérdés.⁶⁵

Habár az Alkotmány 65. cikke előírja, hogy a romák speciális jogait specifikus jogszabályok szabályozzák, a romák számára létező oktatási törvénykezés relatív szegényes. Az iskola előtti oktatási intézményekre vonatkozó törvény és az elemi oktatásra vonatkozó törvény csupán arról rendelkezik, hogy a romák oktatása „jelen törvénynek és más szabályozásoknak megfelelően zajlik”.⁶⁶ Az oktatás megszervezésére és finanszírozására vonatkozó törvény arról rendelkezik, hogy az állami költségvetésből támogatást kell biztosítani a roma tankönyvek és oktatási segédanyagok előállítására. A 2007-ben elfogadott, a Szlovén Köztársaságban élő roma közösségek helyzetére vonatkozó törvény tartalmaz néhány oktatásra vonatkozó előírást,⁶⁷ de ezek nem az oktatás nyelvére, hanem a romáknak az országos oktatási rendszerbe való integrálására vonatkoznak.

Szlovénia és a szomszédos országok között létrejött kétoldali megegyezések alapján⁶⁸ az olasz és magyar származású szlovén állampolgárok Olaszország és Magyarország egyetemén anyanyelvükön folytathatják egyetemi tanulmányaikat.

3. Kisebbségi törvénykezés a politikai részvétel területén

A szlovén alaptörvény az olasz és magyar kisebbségek számára vétőjogot biztosít, ugyanis a 64. cikk (5) bekezdése előírja, hogy egyetlen olyan alapokmány, jogszabály vagy szabályozás, amely kizárólag⁶⁹ érinti a két kisebbség számára előírt sajátos jogokat, nem alkalmazható mindaddig, amíg ezek választott képviselői nem adják beleegyezésüket.⁷⁰ A szlovén alkot-

65 Az olasz és magyar nemzeti közösségeknek az oktatás terén biztosított specifikus jogaira vonatkozó törvény 9. cikke.

66 Az iskola előtti oktatásra vonatkozó törvény 7. cikke és Az elemi oktatásra vonatkozó törvény 9. cikke.

67 A Szlovén Köztársaságban élő roma közösségekre vonatkozó törvény 3. és 4. cikke.

68 Részletekért lásd Emma Lantschner – Sergiu Constantin: *Comparative Summary of Bilateral Agreements for the Protection of National Minorities*. SP/BA(2003)002, Európa Tanács, Strasbourg, 2003. <http://www.coe.int/minorities>.

69 Egyes kisebbségi vezetők kritizálták a „kizárólag” kifejezés bevezetését, mert léteznek olyan esetek is, amikor csupán egy törvény egyes cikkei vagy részei lehetnek negatív kihatással egy őshonos közösség esetében. Maurizio Tremul: *I diritti della comunità nazionale italiana in Slovenia*, A „Conference on the Protection of Minorities” keretében megtartott előadás, Trieszt, 2001. március 29–30.

70 Ez a jog mind országos, mind pedig helyi szinten érvényes.

mány 64. cikkének (3) és 80. cikkének (3) bekezdése garantálja az olasz és a magyar kisebbségek képviseletét a Nemzetgyűlésben (*Državni zbor*).⁷¹ A két őshonos közösséget a Nemzetgyűlésben képviselő két tagot a két kisebbséghez tartozó személyek külön választják meg. Más szóval, az olasz és a magyar eredetű szlovén állampolgárok kettős szavazati joggal rendelkeznek,⁷² hiszen szavazhatnak az összes parlamenti képviselő megválasztására, és külön, saját nemzetgyűlésbeli képviselőjük megválasztására. Az érvényben lévő törvénykezés előírja, hogy a választási kerületek meghatározásánál figyelembe kell venni a „közös földrajzi és kulturális jellegzetességeket”.⁷³ Azokon a vidékeken, ahol az olasz és a magyar kisebbség koncentráltan van jelen, speciális választási kerületeket szerveznek⁷⁴ saját parlamenti képviselőik megválasztása céljából.⁷⁵ Egy olasz vagy magyar jelöltnek élveznie kell az illető őshonos közösség minimum 30 választói joggal rendelkező személyének írásos támogatását.⁷⁶ A kisebbségi közösséghez való tartozást vagy az érintett szlovén személy egyéni nyilatkozata alapján, vagy az előző választások alkalmával az olasz (vagy magyar) kisebbség választási jegyzékébe történő előzetes beiratkozása alapján döntenek el. A nemzeti közösségek önkormányzatai saját rendelkezéseiken keresztül jogosultak a kisebbségi csoporthoz való tartozás elismerésének feltételeit szabályozni.⁷⁷ Azon szlovén állampolgárok, akik valamely őshonos közösség tagjai, de állandó lakhelyük nem ott található, ahol az illető közösség él, egy, az érintett kisebbség kompetens önkormányzatához címzett írásos kérelem alapján folyamodhatnak a Helyi választói jegyzékbe való felvételükért.⁷⁸

A kettős szavazati jog a helyi választások esetében is alkalmazandó. A helyi választásokra vonatkozó törvénynek megfelelően, az etnikailag vegyes lakosságú területeken az olaszok és a magyarok jogosultak a városi tanács

71 Szlovénia kétkamarás parlamenttel rendelkezik, amely a Nemzetgyűlésből és a Nemzeti Tanácsból áll.

72 Ezen törvényes előírást a jog előtti egyenlőség megsértése miatt megtámadták az Alkotmánybírószágon. A Bírószág úgy döntött, hogy a külföldi kötelezettségek és az Alkotmány alapján egy ilyen pozitív diszkrimináció alkotmányellenes. (U-I-283/94 sz. döntés, 35. paragrafus).

73 A Nemzetgyűlés megválasztására vonatkozó törvény 20. cikke (3) bekezdése.

74 Ezek a nemzetgyűlési képviselők megválasztásának választói körzetei kialakítására vonatkozó törvény 4. cikkének (9) és (10) bekezdésében vannak meghatározva.

75 A Nemzetgyűlés megválasztására vonatkozó törvény 20. cikkének (6) bekezdése.

76 A nemzetgyűlési képviselők megválasztásának választói körzetei kialakítására vonatkozó törvény 45. cikke.

77 A választói jog regiszterét szabályozó törvény 35. cikke.

78 A választói jog regiszterét szabályozó törvény 38. cikke.

mandátumainak egytizedére, de legkevesebb egy mandátumra azon önkormányzatok esetében, ahol a helyi tanácsosok száma kevesebb mint 10.⁷⁹ A helyi képviseletben garantált legkevesebb egy képviselői helyet az a helyi önrendelkezésre vonatkozó törvény is előírnyozza,⁸⁰ amelyet 2002-ben úgy módosítottak, hogy 20 városi tanácsban a romák képviselői számára is biztosított legyen egy mandátum.⁸¹ Ezt a jogot csakis az őshonos roma közösség tagjai élvezik. A kormánynak ki kell dolgoznia azokat a kritériumokat és módszereket, amelyek alapján eldönthető, hogy mely roma közösségek számítanak őshonosnak, és melyek azok, amelyek a volt Jugoszláv Köztársaság tagállamaiból vándoroltak be.⁸²

Az alkotmány 64. cikke (2) bekezdése értelmében azokon a földrajzi területeken, ahol az olasz vagy magyar eredetű szlovén állampolgárok élnek, jogukban áll létrehozni úgynevezett „önkormányzati nemzeti közösségeket (ÖNK)”.⁸³ Ezek közjogi személyiségek, amelyek hatáskörét, szerveződését és működését külön törvény szabályozza.⁸⁴ Az ÖNK-nak beleegyezését kell adnia a nemzeti közösségek különleges jogait érintő kérdésekben, és a kompetens intézményeknek javaslatokat és kezdeményezéseket nyújthat be a kisebbségi identitás megőrzése és fejlesztése céljából.⁸⁵ Más szóval, ezeknek a szervezeteknek lényeges szerepük van a kisebbségi kultúra és oktatás terén, valamint politikai, gazdasági és szociális életük vonatkozásban is.⁸⁶ A városi ÖNK-ek A Szlovéniai Olasz Önkormányzati Nemzeti Községébe (SZOÖNK) és Szlovéniai Magyar Önkormányzati Nemzeti Községébe (SZMÖNK) integrálódnak. Ezen két szervezet egy-egy fölérendelt Tanáccsal⁸⁷ rendelkezik, amely elfogadja a statútumot és más belső szabályozási dokumentumokat, valamint a pénzügyi tervet.⁸⁸ A városi szinten létrehozott ÖNK-ök pénzügyi erőforrásait a helyi költségvetések biztosítják, A SZOÖNK és a SZMÖNK központi költségvetésből részesül támo-

79 A helyi választásokra vonatkozó törvény 116. cikke.

80 A helyi önkormányzatra vonatkozó törvény 39. cikke (1) bekezdése.

81 A helyi önkormányzatra vonatkozó törvény 39. cikke (5) bekezdése.

82 A helyi önkormányzatra vonatkozó törvény 39. cikke (5) bekezdése.

83 Az olasz terminológia a „le comunitr autogestite delle nazionalitr” kifejezést, míg az angol a „the self-governing ethnic communities” megnevezést használja.

84 Az 1994. október 5-i, Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény.

85 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 3. cikke. Az 5. cikknek megfelelően az ÖNK állandó kapcsolatot tart fent és együttműködik a helyi és országos állami szervekkel.

86 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 4. cikke.

87 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 9. cikke.

88 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 10. cikke.

gátásban.⁸⁹ Ezen szervezetek két legfontosabb jogköre a rokon országokkal és a nemzetközi szervezetekkel történő kapcsolattartás,⁹⁰ és az olyan államközi egyezmények kidolgozásában való részvétel, amelyek a nemzeti kisebbségek helyzetét, státusát érintik.⁹¹

Mindezek az előírások kiegészítik a kisebbségi személyek és az őshonos nemzeti közösségek politikai részvételének szféráját azáltal, hogy szabályozzák a helyi, országos és nemzetközi szintű jogviszonyukat.

III. Következtetések

Olaszország és Szlovénia kisebbségvédelmi rendszere aszimmetrikus, hiszen egyes kisebbségi csoportok a legmagasabb európai standardoknak örvendenek, míg másokat hivatalosan el sem ismertek. Következésképp, paradox módon, a két ország akár pozitív, akár pedig negatív példaként is felhozható, attól függően, hogy milyen szemszögből nézzük a problémát. Az anyanyelven tanuláshoz való jog és a kisebbségek politikai részvétele alkotmányos jog mindkét országban. Mind Olaszországban, mind Szlovéniában a kisebbségi oktatási rendszer (egy- vagy kétnyelvű) területi alapon van megszervezve, azokon a vidékeken, ahol az illető közösségek koncentrálnak. A két ország törvényes kerete garantálja a sajátos státussal rendelkező kisebbségek képviseletét a választott szervekbe és a konzultatív szervezetekbe, amelyek fontos szerepet játszanak a saját identitás megőrzése és fejlesztése szempontjából fontos országos és helyi törvények és politikák alakításában. A két vizsgált rendszer egyaránt tartalmaz közös elemeket (pl. a vétőjog) és sajátos elemeket (területi autonómia Olaszországban, kettős szavazati jog Szlovéniában). Végül pedig, de nem utolsósorban, mindkét országban a romák helyzete a hatóságok részéről aktívabb részvételt igényel mind jogi, mind pedig törvényhozási és intézményi szempontból is.

Fordította: Szenkovics Dezső

89 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 18. cikke.

90 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 16. cikke.

91 Az önkormányzati nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvény 17. cikke.